

**GENEZA HEGEMONI – IMPLIKACJA TERMINU
NA PODSTAWIE MACHIAVELLEGO
ORAZ ANALIZA HEGEMONI
WYBRANYCH PAŃSTW NA PRZESTRZENI WIEKÓW**

**THE ORIGINS OF HEGEMONY – THE IMPLICATION
OF THE TERM BASED ON MACHIAVELL'S
WORK AND THE ANALYSIS OF THE HEGEMONY
OF SELECTED STATES OVER THE CENTURIES**

Lic. Karolina Brysiak

Państwowa Akademia Nauk Stosowanych w Chełmie
e-mail: karolinabrysiak0312@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-0961-6181>

Prof. dr hab. Leszek Elak

Akademia Sztuki Wojennej
e-mail: l.elek@akademia.mil.pl; <https://orcid.org/0000-0002-5255-9768>

Dr Karol Zygo

Uniwersytet Medyczny w Lublinie
e-mail: karolzygo@interia.pl; <https://orcid.org/0000-0002-8274-1958>

Abstrakt

Analiza dzieła Niccolò Machiavellego *Książę* pozwoliła Autorom na wysnucie wniosków odnoszących się do hegemoni i jej głównych czynników, jakimi są ziemia, wojsko oraz władca, które pod wpływem czasu i zmieniających się warunków na arenie międzynarodowej przeistoczyły się we władzę, rozwój militarny, ekonomiczny, technologiczny i informacyjny oraz układy i sojusze na arenie międzynarodowej. Ocena panowania Starożytnego Rzymu, Sparty, Imperium Osmańskiego, Hiszpanii, Francji oraz Wielkiej Brytanii w czasach, w których państwa

te posiadały silną pozycję, pozwala na oparcie przykładami czynników hegemonicznych przeanalizowanych przez Autorów. Wnioskując Autorzy również pokazują, w jaki sposób intensywność omawianych czynników geopolitycznych wpływa na czas trwania hegemonii przez te państwa. Czerpanie wiedzy z doświadczeń poprzednich hegemonów daje możliwość wykluczenia błędów, które doprowadzają do osłabienia pozycji kraju. Sprawowanie władzy nad całym światem wymaga od hegemonu nieustannej roztropności i czujności na występujące sytuacje kryzysowe wewnątrz, jak i za granicami państwa, aby zapewnić poczucie bezpieczeństwa obywatelom.

Słowa kluczowe: ziemie, wojsko, władca, władza, rozwój militarny, ekonomiczny, technologiczny i informacyjny, układy i sojusze na arenie międzynarodowej, geopolityka, poczucie bezpieczeństwa

Abstract

The analysis of Niccolò Machiavelli's *The Prince* allowed the Authors to draw conclusions regarding the hegemony and its main factors such as lands, the army and the ruler which, under the influence of time and changing conditions on the international arena, turned into power and military, economic, technological as well as information development, and arrangements and alliances in the international arena. The assessment of the reign of Ancient Rome, Sparta, the Ottoman Empire, Spain, France and Great Britain, in the times when these countries had strong international positions, allows to support the analyzed hegemonic factors with examples. Concluding, the Authors also show how the intensity of the discussed geopolitical factors affects the duration of hegemony of these countries. Learning from the experience of previous hegemonies makes it possible to exclude mistakes that lead to the weakening of the country's position. Exercising power over the whole world requires the hegemon to be constantly prudent and vigilant to crisis situations inside and outside the country in order to ensure a sense of security for citizens.

Keywords: lands, army, ruler, power, military, economic, technological and information development, arrangements and alliances in the international arena, geopolitics, sense of security

*Dowództwo to mądrość,
rzetelność i człowieczeństwo,
męstwo i surowość.
(Sun Zi)*

Autorzy powołując się na genezę hegemoni globalnej, analizują najważniejsze czynniki wpływające na wzrost państwa i jego stabilizację na arenie międzynarodowej. Od starożytności człowiek chcąc zawładnąć światem doskonalił swoje metody zdobywania władzy. Szczegółowa analiza czynników wpływających na hegemonię państwa oraz przykładów państw hegemonicznych na przestrzeni dziejów pozwoli zrozumieć zasady i pobudki osób walczących o władzę. Chcąc udowodnić hipotezę postawioną na potrzeby artykułu – Od czego wywodzi się hegemonia i jakie są jej główne elementy? – Autorzy wysnuli wnioski na podstawie dokonań poszczególnych państw na arenie międzynarodowej w historii oraz przeanalizowali genezę hegemonii. Dzięki przybliżeniu powyższego Autorzy przybliżają czytelnika do zrozumienia pierwotnych czynników oddziałujących na obecną sytuację na arenie międzynarodowej.

Wprowadzenie

Pojęcie hegemoni towarzyszy ludzkości od czasów starożytnych. Wraz z rozwojem cywilizacji i społeczeństwa rozwijała się chęć władzy i posiadania. Istota hegemoni jest ponadczasowa. Rozrastała się w każdej epoce życia ludzkości odnosząc się do tożsamyh wartości. Głównymi elementami hegemoni są ziemia, wojsko, podmioty wykonujące władzę oraz posiadane bogactwa rozumiane przez rozwój gospodarki, militari, technologii i informacji. Te wszystkie elementy rozwinięte na najwyższym poziomie dają poczucie bezwzględnej władzy ponad innymi państwami. Umiejętne zarządzanie państwem jest bardzo kluczową rolą. Pretendent do stanowiska hegemonu rozpatrując towarzyszące okoliczności musi podjąć odpowiednie decyzje, aby wzbić się ponad rywalami. Doświadczenia z przeszłych epok dodają argumentów, które umożliwiają głębszą analizę zjawiska. Dzieła takich twórców jak Niccolò Machiavelli czy Sun Zi odnoszą się do pojęć ważnych dla hegemonów, a co najważniejsze mimo publikacji w czasach odległych posiadają tę samą wartość. Rozważny hegemon potrafi wcielić w życie zasady tych twórców i utrzymać się na stanowisku, jakie obejmuje, natomiast pretendent na stanowisko hegemonu stara się zrobić wszystko, aby zawrzeć te zasady w obrębie, na którym władza i utworzyć sytuację, w której hegemon czuje się zagrożony. Analiza najpotężniejszych hegemonów na przestrzeni wieków pomoże zrozumieć, jak ważne

są te ponadczasowe elementy i że mimo upływu czasu są tak samo ważne. Posiadanie pozycji hegemonu wpływa również w ogromnym stopniu na poczucie bezpieczeństwa obywateli. Żelazna zasada hegemonii opiera się na wspieraniu słabszych, ale tym samym nie zezwala na wzrośnięcie w siłę oraz zmniejszenie pozycji silnych państw.

1. Istota pojęcia hegemonii

Termin hegemonia jest często używany jako potoczne określenie dominacji lub przywództwa politycznego, ale nie tylko. W monografii I. Wallersteina termin ten znajduje węższe zastosowanie. Odnosi się do takiej sytuacji, w której jedno silne państwo posiada jednocześnie gospodarczą, polityczną i finansową przewagę nad pozostałymi, dzięki czemu osiąga równoległe przywództwo militarne i kulturowe. Mocarstwa hegemoniczne określają reguły gry. Tak rozumiana hegemonia nie trwa długo i jest autodestrukcyjna [Wallerstein 2007, 134]. Powyższa definicja odnosi się bezpośrednio do tematyki państw i zdobywania władzy. Według *Słownika języka polskiego* hegemonia to stan panowania czy dominacji, ale również definiowany jako przywództwo [Dunaj 2021, 133].

N. Machiavelli, jako autor opisujący geopolityczne uwarunkowania władzy, wskazał na główne czynniki, które wpływają na wysoką pozycję państwa. Zauważyć należy, iż wskazane przez niego elementy zachowują ponadczasowość zmieniając jedynie elementy składowe względem czasów, w których opisujemy czynniki hegemoniczne państwa. Poniższa analiza hegemonii i elementów wpływających na tak silną pozycję państwa, stworzona jest na podstawie dzieła *Księżę* [Machiavelli 2010, 10-87].

Jeden z głównych wyznaczników dawnych globalnych mocarstw stanowiły posiadane terytoria, które były dziedziczone lub zdobywane dzięki prowadzonym wojnom. Władcy, który odziedziczył swoje ziemie w spadku, łatwiej było jednoczyć swoich poddanych i utrzymać ziemie. Zauważyć można fakt, że potęga hegemonu najczęściej była utrzymywana przez pokolenia. Nawet średnio utalentowanej osobie władającej wystarczyło jedynie kontynuowanie polityki państwa, która była praktykowana przez przodków oraz reagowanie na zagrożenia zewnętrznie płynące z geopolityki.

Z analizowanego dzieła Autorzy wnioskuje również, iż osoba władająca powinna prowadzić swoje działania w taki sposób, aby nie tracić zaufania

i wierności osób zamieszkujących ziemię, nad którymi obejmuje panowanie. Wyzwaniem dla osoby sprawującej władzę jest sztuka opanowania ziem przyłączonych i scalenia ich z obecnie posiadanymi. Mamy wtedy do czynienia z pojęciem ziem mieszanych, tzn. takich, które składają się z ziem należących do władcy i z tych, które przyłączył w wyniku wojen czy traktatów. Na takich terenach bardzo często dochodzi do zamieszek i niezadowolenia mieszkańców przyłączonych ziem. Strach przed nowym władcą oraz przed jego sposobem zarządzania państwem jest nieodłącznym elementem procesu scalania ziem. Obawa przed nowymi zasadami, nowym prawem, czy utratą własnej kultury i języka wzbudza chęć walki. Rządzącemu łatwiej przychodzi asymilacja ziem przyłączonych, które znajdowały się przy granicy jego państwa, uwzględniając przy tym zależną, że ziemie przyłączone posiadają podobne elementy takie jak: przyroda, język, kultura i zwyczaje. Nawet gdy wystąpią minimalne różnice językowe w ziemiach mieszanych, nie będzie to stanowiło kluczowego problemu dla władcy. Tożsama kultura i przyzwyczajenia będą zapewniały mieszkańcom podbitych ziem poczucie bezpieczeństwa, które pozwoli na bezkonfliktowe scalanie ziem mieszanych. Władca w takiej sytuacji jedynie zaciera linię, która wcześniej łączyła dwie krainy i poszerza swoje ziemie. Podwładni nowo nabytych terenów nie czują potrzeby sprzeciwu ze względu na niezmienną tryb ich życia. Ta opcja powiększenia swojego terytorium i tworzenia mocarstwa jest rozwiązaniem korzystnym, jednakże nie zawsze możliwym. Głównymi czynnikami niesprzyjającymi procesowi asymilacji są: różny język, kultura czy zwyczaje osób zamieszkujących ziemię, które chce przyłączyć do swojego mocarstwa. Te czynniki głównie powodują strach przed brakiem autonomii, ograniczeniem suwerenności oraz odebraniem im tego, kim są poprzez narzucenie im obcych zwyczajów.

Dodatkowo przeszkodą może stać się władca, który wcześniej panował na zdobytych ziemiach i posiada u swoich podwładnych wysokie poważanie i zaufanie. W takiej sytuacji rządzący staje przed nieoczywistym wyzwaniem, a jedynym wyjściem z sytuacji jest pozbawienie życia poprzedniego władcy oraz całej jego rodziny. W ten sposób likwiduje sposobności do zamieszek i buntów, które mogłyby mieć na celu przywrócenie dawnego władcy.

Kolejnym aspektem mającym wpływ na przystosowanie nowo nabytych ziem o odmiennych czynnikach wewnętrznych jest stacjonowanie nowego

władcy na nowo zdobytych terytoriach. Rządzący, który buduje swoje mocarstwo liczy się z tym, że aby utrzymać nowo zdobyte ziemie ma w obowiązku pozostać na tych ziemiach. Zabieg ten umożliwia dostrzeżenie spisków i nieporządków znacznie szybciej, czego skutkiem jest możliwość przeciwdziałania im i zatrzymaniu eskalacji. Gdyby władca nie stacjonował na nowo zdobytych ziemiach, prawdopodobnie zanim wieści by dotarły do niego, nie byłby w stanie zwalczyć działań, które są skierowane przeciwko jego rządom. Dodatkowo poddani czują wsparcie w jego osobie, a dzięki temu mogą się zwrócić z prośbami, czy problemami, jakie ich dotyczą. Mądry władca wykorzysta taką sytuację budując większe poparcie dla swoich rządów oraz pilnując powstających zagrożeń i reagując na nie, nim staną się problemem na większą skalę.

Sprawiedliwe karanie jest podstawą dobrego władania. W nowych prowincjach mogą pojawiać się sytuacje, w których urzędnicy chcą oszukać władcę i działać wbrew prawu, aby wzbogacić się na nowo zdobytych przez władcę ziemiach. Takie zdarzenie nie może mieć miejsca, a wyrok mocarza ma być bezwzględny, aby arena międzynarodowa widziała, że hegemon jest na tyle silny i stanowczy, że nie pozwala się okradać, nawet przez bliskie mu osoby.

Kolejnym sposobem na utrzymanie zdobytych ziem jest tworzenie kolonii, w których główną częścią mieszkańców są obywatele wierni władcy. Taki zabieg służy budowaniu dobrej opinii o podmiocie sprawującym władzę w środowisku nowych kolonii. Cierpią na tym procesie rodowici mieszkańcy nowo nabytych ziem, którzy utracili swoje domostwa na rzecz nowych mieszkańców. Jednak władca w takiej sytuacji skupia się na nadrzędnej kwestii, jaką jest budowanie dobrego imienia na nowych ziemiach. Rdzenni obywatele kolonii zostaną wysiedleni na terytoria macierzyste nowego władcy. Pozostali mieszkańcy podbitych ziem w strachu przed odebraniem im ich dobytku nie będą się złościć i wzburzać innych przeciwko nowemu władcy. „Wniosek z tego taki, że powiadam kolonie owe nie są drogie, są wierniejsze, mniej szkodzą, a skrzywdzeni, jak już powiedziano, zdani na poniewierkę i zbiedniali nie mogą zaszkodzić” [tamże, 10-21].

Wprowadzanie destabilizacji politycznej i społecznej w pogranicznych państwach jest jedną ze strategii dążenia do hegemonii. Pokaz swoich sił oraz wsparcie dla słabszych społeczności granicznych państw, skutkuje

przychylnością obywateli zamieszkujących sąsiednie tereny. W takich sytuacjach droga do tworzenia sobie sprzymierzeńców jest bardzo prosta. Społeczności przychylne hegemonowi są w stanie siać propagandę, w której będą głosić, że lepszym władcą dla ich wspólnoty będzie nowy władca – hegemon, w którym mają oparcie. Mocarz tym sposobem zyskuje przychylność społeczeństwa, a punkt obalenia dotychczasowych rządów i przyłączenia tych ziem do swoich jest tylko kwestią czasu. Wcielone ziemie mają ogromny potencjał, z uwagi na poważanie dla władcy wśród lokalnej społeczności oraz wiarę ludności w to, że wszystkie zmiany jakie nowy monarcha chce wprowadzić są zmianami na lepsze. Wierność i szacunek zdobyty u mieszkańców dodaje mu pewność i stabilność na arenie światowej, a wrogowie odczuwają niemoc.

Hegemon również dba o to, aby polityka zagraniczna prowadzona przez silniejsze państwa nie była poważana na arenie międzynarodowej. Podstawa działania opiera się na nie dopuszczeniu do powiększenia wpływów przez wroga oraz utrzymywaniu odpowiednich sojuszy i pilnowaniu, aby sprzymierzone państwa nie urosły w siłę. Dodatkowo wprowadzanie propagandy daje możliwość osłabienia rywala.

Bardzo kontrowersyjny w dzisiejszych czasach i niedopuszczalny wręcz sposób budowania swojej pozycji poprzez ataki zbrojne na inne państwo, w czasach w których tworzył N. Machiavelli, był jednym z efektywniejszych sposobów budowania wysokiej pozycji, który wpływał na bezpieczeństwo osoby decyzyjnej. Z analizy dzieła wnioskujemy, iż był to bardzo długi proces, któremu towarzyszyła śmierć wielu niewinnych ludzi oraz finansowanie przez państwo armii, co w dużej mierze osłabiało bogactwo państwa. Jednak skutkiem takiego działania było większe poważanie władcy na nowych ziemiach oraz obawa i strach przed sprzeciwieniem się, gdyż mogło by to doprowadzić nawet do śmierci. Dodatkowo władca, który w taki sposób zdobył ziemie, liczył się bardziej na arenie międzynarodowej. Wieści o jego czynach rozchodziły się gwałtownie, co z kolei wiązało się z poczuciem zagrożenia wśród graniczących z nim państwami.

Ważnym elementem opisywanym w analizowanym dziele był władca. Jednym ze sposobów uzyskania władzy na obcych ziemiach było uczestniczenie w wyborach obywatelskich. Rozpoczynając rządy podmiot zyskiwał władzę, poprzez głosowanie mieszkańców. Takie państwo posiadało cechy

charakterystyczne dla księstwa obywatelskiego. W takiej sytuacji istotny był wybór kandydata. Osoba ze środowiska bogatych, wpływowych ludzi dawała względne poczucie bezpieczeństwa, gdyż w niewielkim stopniu liczyła się ona z obywatelami i nie potrafiła odczuwać empatii względem nich. Natomiast człowiek wybrany spośród wielu równych sobie, dawał poczucie bezpieczeństwa i zrozumienia. Dobrze wykształcony i doświadczony potrafił zarządzać państwem tak, aby społeczeństwo było zadowolone, a państwo rozwijało się w odpowiednio wysokim stopniu.

Na podstawie opisanych wartości wnioskujemy, iż naród w wyborze władcy musi kierować się w taki sposób, aby nie wybrać człowieka, którym będzie kierowała własna żądza i przerośnięta ambicja. Tylko rozważny rządzący będzie potrafił doprowadzić swoje państwo do pozycji hegemonu. Władca obywatelski powinien dbać przede wszystkim o zgodę u swoich podwładnych z uwagi na to, że w silnym państwie, w którym społeczeństwo popiera rządzącego, nie ma szans na wystąpienie strajku, buntu czy wewnętrznych rozłamów. Hegemon to taki władca, który prowadzi swoje działania z korzyścią dla swojego ludu. W zamian za to dostaje możliwość wprowadzania działań politycznych z ogromnym poparciem, nawet jeśli naród nie do końca byłby przekonany co do poprawności tych działań.

Zgubnymi dla hegemonii państwa, jak się okazuje, mogą być doradcze organy podległe osobie władającej. Nieodpowiednio zarządzany organ może sprawić, że silny władca nie jest w stanie obronić swojego państwa przed nieadekwatnymi decyzjami. Niejasne rozporządzenia prawne dają wiele możliwości wprowadzania zamętu przez wewnętrzne organy doradcze. Mądry władca, który roztropnie myśli i chce wznieść swoje państwo na stanowisko hegemonu, musi ograniczyć władzę tych organów. Jest to środek zaradczy, który pozwoli bezpiecznie zarządzać swoimi doradcami, aby wykonywali należycie swoją pracę. Jak sama nazwa wskazuje ich zadanie to doradzanie osobie rządzącej. Władca nie może dopuścić do sytuacji, w której organy, którym ufa, spiskują przeciwko niemu i działają poza swoimi kompetencjami.

Państwo, którego celem jest zdobycie pozycji hegemonu musi skupić się nie tylko na posiadanych ziemiach i ludności, którą powinien odpowiednio zarządzać, ale również środkami ataku i obrony. Potrzebuje odpowiednio wyspecjalizowanego wojska i systemu obronności. Już od początku

tworzenia się państw i ich ustrojów mamy do czynienia z kilkoma typami wojsk. Wyróżnić można wojska własne lub najemne, bądź posiłkowe lub mieszane. Wojska najemne i posiłkowe okazują się beзуyteczne i niestabilne. Państwo, które opiera swoje rządy na takim rodzaju wojsk, nie może czuć się bezpiecznie. Dzieje się tak dlatego, że żołnierze, którzy zasilają szeregi takich wojsk charakteryzują się niewłaściwymi cechami. Są rżadni sławy, niezdyscyplinowani i niewierni. Nie czują przywiązania do państwa, za które muszą walczyć. Gdy znajdują sposobność unikają walki i są wierni tylko wtedy, gdy państwo jest w stanie pokoju. W momencie, kiedy przychodzi zagrożenie i państwo potrzebuje ich pomocy, szukają sposobu, aby uciec i odwrócić się od sytuacji zagrożenia. Kolejnym elementem, świadczącym o beзуyteczności takiego rodzaju wojsk, są dowódcy tych jednostek. Jeśli osoba dowodząca jest znakomitym strategiem to nie walczy po stronie państwa, które jest jego najemnikiem, dlatego aby mu pomóc, ale jedynie po to, by zdobyć władzę i w odpowiednim momencie przejąć dorobek tego państwa. Natomiast, gdy dowódca jest osobą nieudolną, nie jest w stanie pomóc i szybko doprowadza do sytuacji, w której jego wojska zawodzą.

Odpowiednie działanie władcy, który pragnie posiadać wierne wojska, to postawa dowódcza w jego własnej osobie. Silny władca musi doglądać wojsk i sprawić, aby czuły jego wsparcie. Wojska muszą walczyć przy jego ramieniu i za jego sprawę. Państwo, którego celem jest nie tylko utrzymanie się na arenie międzynarodowej, ale sprawowanie władzy na tym terenie, powinno nieustannie się rozwijać. Uzyskanie pomocy ze strony silniejszego państwa, w sytuacji zagrożenia, skutkuje podporządkowaniem się jego władzy. Hegemon musi posiadać własne silne wojsko i systemy obronne, aby w każdej sytuacji krytycznej potrafić utrzymać swoją pozycję bez pomocy państw sojuszniczych. Mądry władca, który staje na pozycji dowodzącego państwem hegemonicznym, potrafi wykorzystać swoją pozycję. Posiadając silne wojska może ofiarować pomoc państwom słabszym, czego skutkiem będzie możliwość podporządkowania sobie tych państw. Taka sytuacja prowadzi do tego, że hegemon nie dopuszcza do wzrostu słabszego państwa i dogląda wszystkich jego poczynań.

Osoba sprawująca władzę w państwie powinna otaczać się doradcami o odpowiednim wykształceniu. Dobrzy strategowie wojskowi są idealnym wsparciem w tworzeniu silnego państwa. Środki, które władający powinien

wprowadzić dla wojsk to bardzo częste ćwiczenia, dobre wyposażenie i nieustanne kształcenie swoich żołnierzy. Wojska należy szkolić na całym terytorium państwa rotując grupy żołnierzy co kilka miesięcy. Działania te pomagają im w ćwiczeniu hartu ducha, oddania, dyscypliny oraz, co najważniejsze, poznaniu terenu państwa, za które będą walczyć. Żołnierze powinni znać historię wojsk i wojen na świecie. Taka wiedza musi być analizowana przez dowódców na szkoleniach. Dzięki temu żołnierze będą się szkolić w taktykach wojennych stosowanych w przeszłości i analizować, które z nich są najskuteczniejsze i jak postępować w różnych sytuacjach zagrożenia. W czasie pokoju nie należy odpoczywać, ale zbroić się i szkolić, aby w sytuacji kryzysowej nie ulegać zaskoczeniu i podejmowaniu decyzji w przyływie emocji i w krótkim czasie.

Silne państwo to nie tylko ziemie i wojsko, ale przede wszystkim osoba, która zarządza państwem. Transformacja osoby pełniącej funkcję zwierzchnika państwa na przestrzeni wieków przebiegała na dwóch płaszczyznach. Państwem rządziła jedna osoba, która była monarchą i miała nieograniczoną władzę, bądź reprezentant danej grupy wybierany w demokratycznym głosowaniu. Osoba zarządzająca państwem, bez względu na sposób, w jaki dostała się do władzy, powinna posiadać odpowiednie cechy, które pomogą utrzymać się przy władzy oraz rozwijać państwo i dawać poczucie bezpieczeństwa społeczności, którą zarządza. Zasady, którymi musi się kierować, są niezmiennie i ponadczasowe. Najważniejszą cechą władcy, która może doprowadzić go do pozycji najwyższego zwierzchnika świata, jest rozważa.

Najczęściej rozważanymi cechami władców jest hojność i skąpstwo. Obie dobrze wykorzystane potrafią być pomocne. Jednak osoba, która zbyt hojnie obdarowuje społeczność, musi liczyć się z tym, że człowiek z natury przyzwyczajony do wygody. Gdy państwo jest niestabilne ekonomicznie, nie ma możliwości obdarowywania społeczeństwa bez odbierania im ich majątku poprzez podatki. Społeczność zauważa tę zależność i w momencie, gdy nierozważny władca będzie chciał ograniczyć swoją politykę obdarowywania, zostanie uznany za skąpego. Poczucie bezpieczeństwa, które zyskują przy rozważnym, przejrzystym i sprawiedliwym zarządzaniu dochodami państwa, pozwala na wyższy rozwój społeczeństwa i większe zadowolenie z osoby sprawującej rząd. W przypadku władzy demokratycznej daje to pewność ugrupowaniu, które obejmuje władzę, że społeczeństwo powierzy im panowanie na kolejną kadencję. Silne wewnętrznie

państwo, w którym społeczeństwo ufa rządzącym, buduje swoją stabilną pozycję na arenie międzynarodowej. Przy wysokim rozwoju ekonomicznym, militarnym, technologicznym i informacyjnym pojawia się możliwość konkurowania z innymi państwami o stabilnej sytuacji wewnętrznej i zewnętrznej o pozycję rządzącego światem.

W monografiach bardzo często spotykamy się z zachwianiem zdań dotyczących tego czy rządzący powinien być srogi czy łagodny dla swojego ludu. W dziele *Książę N.* Machiavelli ujmuje te dwie cechy w połączeniu z wiernością i lojalnością ludu. Według jego analizy każdy władca powinien dążyć do tego, aby społeczeństwo uważało go za łagodnego, a nie srogo. Jednak srogość władcy umiejętnie pokazywana pozwala na budowanie siły. Naród, wojsko i inne państwa, poprzez srogość rządzącego żyją w jedności i lojalności. Zbytnia łagodność zarządzającego państwem powoduje nieporządki w strukturach wewnętrznych kraju, co skutkuje spadkiem bezpieczeństwa społeczeństwa. Może to doprowadzić do upadku pozycji państwa. Wzbudzenie strachu wśród narodu chroni władcę, co według N. Machiavellego, nigdy nie zawodzi. W swojej srogości nie może jednak być okrutny, a sprawiedliwy i rozważny. Najważniejsze, aby poprzez swoje poczynania nie został zniechęcony przez społeczeństwo, armię i inne państwa [tamże, 83-87].

Dobry władca, aby utrzymać w wierności i lojalności obywateli, powinien być słowny. Dotrzymywanie obietnic jest kluczowym elementem budowania relacji rządzącego z narodem. Jego działania muszą być jednak rozważne, aby nie obiecał czegoś, czego nie może spełnić, albo czegoś, co może doprowadzić państwo do obniżenia poziomu rozwoju, czy spadku jego pozycji.

Osoba sprawująca władzę, aby posiadać silną pozycję powinna angażować swoje wszystkie siły na rozwój wyżej wymienionych cech. Istnieją jednak zachowania, których musi się wystrzegać, aby nie popaść w pogardę i nienawiść wśród narodu i innych państw. Władca nie powinien być nieśmiały, lekkomyślny, niegodziwy i niezdecydowany. Te wszystkie cechy mogą spowodować, że nawet z silnej pozycji może stać się mało wartym graczem na arenie międzynarodowej. Pretendent do stanowiska hegemonu musi pamiętać, aby wystrzegać się tych cech. W swoich działaniach za wszelką cenę powinien pokazywać swoją wielkość, odwagę, stateczność i hart ducha.

A wieść o jego sposobie sprawowania władzy, powinna rozprzestrzeniać się na cały świat. Wykonywane przez niego prawo powinno być nieodwołalne, aby nikt nie liczył na to, że uda mu go się oszukać lub zwieść.

Silne państwo to takie, które posiada stabilne granice państwowe, własne, wierne wojsko oraz przede wszystkim roztropną w swoich działaniach osobę zarządzającą państwem. Te wszystkie elementy omówione powyżej dają poczucie bezpieczeństwa i stabilności państwa, oraz pozwalają na rozwój ekonomiczny, militarny i technologiczny. Silny kraj jest w stanie wspinać się na pozycję hegemonu na arenie międzynarodowej, a taka pozycja daje nieustanne poczucie bezpieczeństwa narodu i państwa. Jest to nadrzędna kwestia bytu wszystkich istnień, a pozycja hegemonu to cel każdego państwa, które pragnie zapewnić swoim obywatelom tą najważniejszą kwestię istnienia jaką jest bezpieczeństwo.

2. Hegemonia państw na przestrzeni wieków

Analizując panowanie wybranych państw w okresie od starożytności do I Wojny Światowej można zauważyć, w jaki sposób opisane powyżej czynniki hegemoniczne wpływają na pozycję tych państw oraz czas ich panowania. Przedmiotem poniższej analizy będzie panowanie Starożytnego Rzymu, Sparty, Imperium Osmańskiego, Hiszpani, Francji oraz Wielkiej Brytanii.

2.1. Starożytny Rzym jako hegemon

Starożytny Rzym dla obywateli był synonimem świata o jednym z najwyższych poziomów cywilizacyjnych. Dla wielu badaczy oznaczał ostateczny cel historii, ostateczny cel rozwoju państwa. Upadek tego wielowiekowego mocarstwa był jednym z najważniejszych wydarzeń starożytności. Cesarstwo Rzymskie rozwinęło się pod względem ekonomicznym, militarnym i technologicznym w tak wysokim stopniu, że w momencie, gdy widoczne były oznaki upadku tego hegemonu, dla większości świata bardziej prawdopodobne było zakończenie się świata aniżeli upadek rzymskiego mocarstwa [Brodka 2006, 130]. Dzieje Rzymu dzielone są na dwie fazy. Pierwsza trwa do śmierci Aleksandra Sewera¹, natomiast druga rozpoczyna

¹ Cesarz rzymski w latach 222-235 z dynastii Sewerów.

się po jego śmierci. W pierwszej fazie państwo nieustannie się rozwijało, natomiast w drugiej rozpoczyna się epoka schyłku. Cesarstwo zaprzestało prowadzenia podbojów i wojen zewnętrznych, a sytuacja w mocarstwie obróciła się o 180 stopni. Nastąpiły konflikty wewnętrzne, które zapoczątkowały rozdzieranie się silnego państwa [tamże, 131]. Według analizy najważniejszych elementów państwa hegemonicznego, w momencie, gdy nastąpiły rozłamy wewnętrzne, zakończenie epoki hegemoni dla Rzymu było kwestią oczywistą. Tylko silne, zwarte wewnętrznie państwo posiadało predyspozycje do kierowania całym światem. Kolejnym elementem, który nie został zachowany, było zbytne zaufanie senatorom, którzy byli doradcami cesarza. W dziełach opisywani są jako gnuśni, zachłanni, działający tylko na swoją korzyść. Odpowiednie karanie takiego zachowania pomogłoby zachować wewnętrzny ład. Poważnym problemem dla mocarstwa stały się wędrownicy ludności nie zamieszkującej w Cesarstwie Rzymskim. Obcojęzyczne narody, o innej kulturze i przyzwyczajeniach spływające na Cesarstwo Rzymskie, jak szarańcza, oznaczały nieuchronny rozłam wewnętrzny. Nieodpowiednie zarządzanie władcy doprowadziło do zaakceptowania uchodźców, którzy przy nierozważnym podporządkowaniu ich na nowo osiedlonych terenach spowodowali ogromne zawieruszenia i zamieszania wśród rdzennej ludności. Armia cesarska była zasilana najemnikami. Było to złe rozwiązanie z uwagi na to, że wojska takie nie są wierne i oddane sprawie, co udowodniono w powyższej analizie elementów państwa hegemonicznego.

Nim upadło supermocarstwo, jakim był Rzym, sprawowało władzę na całym świecie. Właśnie to państwo na długo pozostawało hegemonem. Potęgą starożytnego Rzymu opierała się na rozległym terytorium, wyspecjalizowanej armii, rozwoju ekonomicznym i technologicznym oraz na rozważnym panowaniu władców. Jednym z najważniejszych czynników były wojska, stworzone z obywateli kraju. Armia rzymska była bardzo liczna, a jej dodatkowym atutem było dowodzenie nią przez wybitnych, uczonych strategów wojennych. Legion rzymski cechował się stałymi zasadami funkcjonowania. Zasady były jasne, zrozumiałe dla wszystkim i przede wszystkim konsekwentnie przestrzegane. Cechowała je bardzo duża samowystarczalność operacyjna – legion był miniaturową armią. Tworzyły go różne formacje, których szeregi zasilaly grupy rzemieślników, w tym na przykład płatnerzy naprawiających broń. Dodatkowo siły każdego legionu były

wspomagane przez inżynierów i saperów, co umożliwiało szybsze poruszanie się oddziałów. Dzięki wykształceniu żołnierzy możliwe było wybudowanie przepraw czy udroźnianie dróg. Taki układ pozwalał żołnierzom na większe poczucie bezpieczeństwa i siły.

Niewątpliwie największym atutem starożytnego hegemonia był rozwój militarny. Podboje, których dokonali, pozwoliły na rozwój ekonomiczny kraju. Początkowo wojny, które toczyło Cesarstwo Rzymskie wyrażone były chęcią obrony przed innymi plemionami. W momencie, gdy Rzym zderzył się z demograficznym problemem, jakim jest przeludnienie, postanowił rozszerzyć swoje podboje w celu zdobycia nowych ziem pod uprawę oraz hodowlę. Dzięki temu władca zbudował swoją siłę na arenie międzynarodowej poprzez rozwój ekonomiczny.

Podboje były źródłem bogactw w postaci nie tylko ziem, ale również niewolników, którymi handel w tamtych czasach był bardzo ważnym elementem wzbogacenia państwa oraz kosztowności podbitych mieszkańców czy całych królestw. Dodatkową formą wzbogacania się były daniny nakładane na podbite tereny. Nieustanne czerpanie zysków ze zdobywanych ziem dawało władcy poczucie stabilności i możliwości rozwoju państwa. Poczucie niezależnienia od innych państw i poczucie budzenia postrachu poprzez swoją siłę wspięło Rzym na stanowisko hegemonia – władcy świata.

Analizując potęgę Cesarstwa Rzymskiego należy zwrócić również szczególną uwagę na sposób zarządzania ziemiami, jakie przyłączali do swoich macierzystych terenów. Część z ziem państw podbitych była włączana w granice Rzymu i stawała się ziemią publiczną, na której osiedlano osadników rzymskich. Byli oni przychylni władcy, co pozwalało na szybszą asymilację podbitego narodu. Osady zakładano w miejscach ważnych pod względem strategicznym, zazwyczaj na skrzyżowaniach szlaków handlowych. Władzę na ziemiach sprzymierzeńców sprawowali politycy przyjaźni cesarzowi, co pozwalało na pełną inwigilację w sprawy wewnętrzne krajów sprzymierzonych.

Wojny rzymskie niewątpliwie zagwarantowały Rzymowi pozycję hegemonia. Główne osiągnięcia i korzyści, jakie w czasach potęgi osiągnęły to: 1) powstanie *Imperium Romanum* – imperium rzymskiego; 2) podporządkowanie przez Rzym terenów wokół Morza Śródziemnego; 3) napływ bogactw, taniego zboża i niewolników; 4) rozwój handlu i technologii;

5) budowa dróg – „wszystkie drogi prowadzą do Rzymu”; 6) napływ podatków z prowincji umożliwił Rzymowi rozwój i rozbudowę stolicy imperium; 7) olbrzymi napływ niewolników do Italii w okresie rozwoju imperium, spowodował zmiany w gospodarce państwa; 8) rolnictwo przestawiło się na tanią siłę roboczą, jaką byli niewolnicy [Jaczynowska 1986, 37-38, 52-109].

Zachowanie wszystkich czynników wpływających na pozycję państwa jako hegemonia na najwyższym poziomie pozwoliło na sprawowanie władzy przez Cesarstwo Rzymskie przez długi czas.

2.2. Sparta jako hegemon w wyniku wojny peloponeskiej (431-404 p. Chr.)

Sparta stała się hegemonem w wyniku konfliktów w latach 431-404 p. Chr. zwanymi wojną peloponeską. Była siłą trzymającą w ryzach niemal całą *Helladę*². Jej władza, oparta na potędze militarnej, nie była jednak umacniana rozważną polityką na miarę mocarstwa. Kwestią czasu była sytuacja, w której mocarstwowość Sparty stanie się przeszłością. Pierwszym istotnym znakiem, źle rokującym dla przyszłości hegemonii, był upadek sojuszu Sparty i Persji. Jak wiadomo z poprzedniej analizy, jednym z głównych elementów silnego państwa, są stabilne sojusze z innymi państwami. Hegemon musi pokazywać swoją siłę i nie pozwolić na wzrost potęgi innego państwa, przy czym ciągle sprawiać pozory przyjaciela i sojusznika. Klęska Sparty wynikała z nieuwagi i braku roztropności w postępowaniu przywódcy względem innych państw. Nieodłącznym elementem utrzymania swojej pozycji są solidne sojusze, czego w panowaniu Sparty zabrakło. Polityka wewnętrzna państwa również pozostawiała wiele do życzenia. Z uwagi na wytworzenie się koalicji antyspartańskiej na terytorium Grecji, nad którą Sparta miała sprawować hegemonistyczną władzę, możemy wywnioskować, że polityka przywódcy nie prowadziła do zadowolenia i jedności wśród narodu. Budujące się rozłamy wewnętrzne spowodowały utratę statusu hegemonia.

Potęga Sparty w dużej mierze opierała się na wyspecjalizowanym wojsku, które okazywało się niezwyciężone dla wrogów oraz na sojuszach,

² Termin określający całą Grecję.

które pozwalały na kontrolowanie polityki wewnątrz Grecji, jak i na terenach ościennych. Rozwój technologiczny oraz terytorialny ustabilizował silną pozycję Sparty wznosząc ją na stanowisko hegemonu. Rozwój militarny Sparty był bardzo wysoki. Oczywistym jest fakt, iż armia była szkolona już od najmłodszych lat na niezmiernie męską i odważną. Jednak nie tylko ich waleczność była kluczem do sukcesu w bitwach. Organizacja wojsk Spartańskich była bardzo dobrze funkcjonującą machiną. Rozsądna taktyka wojenna i nieoceniona odwaga oraz męstwo spowodowały, że Sparta stała się niepokonana pod względem militarnym [Kulesza 2003, 67-96].

Pierwszym sukcesem Sparty w drodze do podjęcia posady hegemonu było przekonanie okolicznych narodów o tym, że wyzwoli ich spod władzy Aten. W myśl zasady „pomagaj innym państwom i dawaj im poczucie, że twoje rządy będą lepsze od poprzednich” zyskała wielu sojuszników. Dzięki temu nastąpił rozrost terytorialny Sparty w oparciu o wierne sojusze. Dodatkowo rozwój militarny i rozważne przywództwo pozwoliło na pokonanie dotychczasowego hegemonu i zastąpienie jego miejsca. Istotnie ważna jest właśnie ta droga, którą pokonała Sparta, aby objąć panowanie nad światem Greków. Królowie kierowali się dążeniem do elementów kluczowych, które pozwalały na objęcie władzy hegemonistycznej. W momencie, gdy zaniedbali zasadę kontrolowania tego, co dzieje się wewnątrz państwa, utracili swoją pozycję. Ta sytuacja pokazuje, że silne państwo nie może spocząć na laurach w momencie, gdy obejmie władzę na arenie międzynarodowej, ale nieustannie powinno doglądać wszystkich kryzysów powstających wewnątrz, jak i po zewnętrznej granicy państwa. Wszystkie elementy dotyczące ziem, wojska i przywódcy powinny być przestrzegane w jednakowym stopniu, a całość polityki powinna opierać się na wysokim rozwoju ekonomicznym, militarnym i technologicznym.

Sparta w okresie wojny peloponeskiej osiągnęła wiele kluczowych elementów, które pozwoliły na objęcie hegemoni w ówczesnym świecie. Głównymi dokonaniem były: 1) niezwyciężona armia, szkolona w najcięższych warunkach, zasilana najlepszymi wojownikami, posiadająca odpowiednią taktykę wojenną; 2) sojusz z Persją umożliwiający rozwój technologiczny; 3) pokonanie potęgi morskiej Aten; 4) przejęcie floty ateńskiej poprzez korzystny dla Sparty pokój podpisany po wygranej bitwie pod Ajgospotamoj; 5) podporządkowanie polityki zagranicznej Grecji pod wpływem Sparty; 6) rozważna dyplomacja pozwalająca na silne sojusze z ościennymi

państwami; 7) rozrost terytorialny spowodowany licznie prowadzonymi wojnami.

2.3. Imperium Osmańskie za panowania Sulejmana Wspaniałego (1520-1566)

Hegemonia Imperium Osmańskiego za czasów Sulejmana Wspaniałego ukazuje jak ważny jest element władcy w procesie budowania pozycji hegemonia – władcy świata. Rozważny, mądry i strategiczny władca potrafi wznieść państwo, którym rządzi, na pozycję światowego przywódcy. Jednak tylko, gdy zabraknie go w państwie, sytuacja ulega pogorszeniu, dlatego bardzo ważne jest to, aby państwo posiadające pozycję hegemonia nieustannie miało odpowiedzialnego władcę o cechach, które wspomogą w rozwijaniu państwa. Sulejman wzniósł swoje imperium na wyżyny, ponieważ był otwarty na rozwój całego państwa pod każdym aspektem. Nie były ważne dla niego jedynie walki, ale również rozwój społeczeństwa. Ten element pozwala na spokojne panowanie władcy, bez obaw o powstanie rozłamów czy konfliktów wewnątrz kraju.

Świetnie wyszkolone wojska widząc nieustanne zwycięstwa i poparcie władcy, który walczy u ich boku, czują się pewniej i stają się coraz to doświadczonejsze w sztuce wojennej. Ćwiczenia wojskowe pozwalały na szkolenie armii. Flota morską Turcji nieustannie się rozwijała. Za panowania Sulejmana armia morską rozbudowała się w znacznym stopniu, a rozwój technologiczny pozwolił na ulepszenie statków pod względem wytrzymałości i szybkości. Osmański władca uczynił z floty znaczną siłę militarną, która była w stanie stawić czoła nawet jednemu z najsilniejszych potęg morskich. Flota Sulejmana Wielkiego osiągała liczne zwycięstwa umacniając pozycję Imperium Osmańskiego na arenie międzynarodowej. Turcja znacząco umocniła swoją pozycję na akwenie Morza Śródziemnego, a pokonanie koalicji chrześcijańskiej podczas bitwy pod Prevezą rozpoczęła okres dominacji na tym akwenie. Te wszystkie działania doprowadziły do rozwoju militarnego armii osmańskiej, która stała się postrachem Europy.

Panowanie Sulejmana Wspaniałego zapewniło historyczny zwrot w sytuacji politycznej Turcji. Wzniosło je na pozycję światowego Imperium, którego obawiały się wszystkie narody. Imperium Osmańskie było kluczowym elementem polityki europejskiej, a nawet światowej. Decyzje

podejmowane przez Sulejmana były obserwowane przez cały świat. Państwa, które posiadały silną pozycję na arenie międzynarodowej pragnęły sojuszy z Tureckim władcą, gdyż liczyły się z tym, że tylko jako jego przyjaciele nie zostaną zaatakowani i zniszczeni. Strach przed utratą władzy w swoich państwach kierował nimi nieustannie. Sulejman Wspaniały był świadomy swojej pozycji na arenie międzynarodowej i stale rozwijał armię, państwo i technologię. Był władcą świadomym, dzięki któremu Turcja stała się hegemonem światowym. Gdyby nie śmierć sułtana, Imperium Osmańskie niewątpliwie stałoby się pierwszym graczem na mapie świata na więcej niż 100 lat. Następcą był jego syn Selim II. Starał się kontynuować politykę ojca, jednak nie dorównywał mu talentem. Podczas jego rządów znacząco pogorszyła się sytuacja w kraju i pojawiły się pierwsze oznaki kryzysu wewnętrznego w Turcji [Serwański i Boras 1978, 129-32].

Za czasów panowania Sulejmana Wspaniałego Turcja znacząco się rozwinęła. Do najważniejszych osiągnięć XVI-wiecznego hegemonia można zaliczyć: 1) ogromny rozrost terytorialny o zasięgach 14 mln 702 tys. km²; 2) reforma administracyjna; 3) wprowadzenie systemu podatkowego; 4) zwiększenie nakładu finansowego państwa na rozwój społeczny i kulturalny; 5) liczne sojusze w krajach Europy i Azji; 6) świetnie wyszkolone wojsko, dowodzone przez władcę; 7) poparcie społeczne dla władcy; 8) poszanowanie dla decyzji politycznych Sulejmana Wspaniałego na arenie międzynarodowej; 9) rozwój technologiczny armii, ulepszenia wprowadzane we flocie morskiej pod względem zwiększenia wytrzymałości i prędkości, postrach przed najazdem tureckim w krajach na całym świecie.

Państwo hegemonistyczne to takie państwo, które posiada znaczne terytorium, potęgę militarną i ekonomiczną oraz rozważnego i wiernego władcę. Imperium Osmańskie za panowania Sulejmana Wspaniałego posiadało wszystkie te elementy. Rządy tego wspaniałego władcy ustatkowały pozycję Turcji w Europie na okres ponad 100 lat. Niekwestionowane panowanie Turków zapewnił przywódca, który władał ogromną wiedzą, zdolnościami analitycznymi, a przede wszystkim mądrością życiową. W latach jego panowania nastąpił ogromny rozwój ekonomiczny, militarny i technologiczny, co zapewniło Imperium Osmańskiemu tytuł hegemonu.

2.4. Hiszpania w XVI w.

Złote lata rozwoju Hiszpanii przypadają na okres, w którym władzę obejmowali potomkowie z rodu Habsburgów. To w tym okresie nastąpił największy rozwój ekonomiczny i technologiczny państwa. Podwaliny pod silną pozycję Hiszpanii na świecie zbudował Ferdynand Katolicki, który panował do 1516 r. Zainicjował stale struktury dyplomatyczne. W ten właśnie sposób doprowadził do tego, że jego osoba została utożsamiona z prekursorem dyplomacji nowożytnej Hiszpanii. Król Ferdynand nader wszystko interesował się polityką zagraniczną kraju. W ogromnej mierze dbał, aby dzięki właściwym działaniom jego państwo zbudowało silną pozycję, a co za tym idzie dokonał najważniejszego celu – uzyskał pozycję hegemonu. Ferdynanda charakteryzowało zarówno wizjonerstwo polityczne, ale również myśl w przyszłość, która nie odnosiła się jedynie do doraźnych sukcesów. To bardzo wyróżniało go na tle ówczesnych władców innych państw. „Niezależność nie oznaczała bowiem dla niego prawa do podejmowania arbitralnych decyzji na arenie międzynarodowej i działań uwzględniających tylko interes własnej monarchii. Hiszpańskiemu władcy chodziło raczej o wykluczenie możliwości podejmowania przez inne podmioty wrogich aktów wobec jego monarchii [Kubiaczyk 2010, 12]. Te wszystkie działania prowadził po to, aby zachować jak najbardziej stały pokój w Europie. W poczynaniach Ferdynanda środki militarne były działaniem ostatecznym [tamże]. Jak widać jego działania charakteryzowało *motto*, które uwiecznił N. Machiavelli w swojej monografii odnoszącej się do budowania hegemonicznego państwa, w której mówi o tym, że dobry i roztropny książę powinien miłować pokój i unikać wojny.

Główny element, który pozwolił Hiszpanii na panowanie na arenie międzynarodowej i stabilną pozycję, to ziemie w postaci kolonii. Tak jak wspominał w dziele *Książę* [Machiavelli 2010], kolonie to jedna z najbardziej pożytecznych ziem, jakie mogą przynależeć do władcy. W ten sposób nowo zdobyte ziemie przynoszą ogromne dochody z uwagi na podatki nakładane przez państwo, które obejmuje nad nimi władzę. Mieszkańcy rodowici kraju, którzy sprowadzają się na nowe kolonie, niosą wieści wśród społeczności o tym, jak wspaniały jest ich władca, co buduje przychyłność rdzennych mieszkańców.

W ten oto sposób Hiszpania zyskała ogromne terytoria, a co za tym idzie ogromne bogactwa. Kruszcze szlacheckie były przywożone do kraju ciągłymi kursami. Zasiliło to budżet państwa i pozwoliło na import nowych produktów do kraju. Królestwo Hiszpani swoją hegemonię uzyskało również dzięki władcy, który budował bardzo silne sojusze. Z uwagi na panowanie władcy, który był również zwierzchnikiem Niemiec, państwo to stało się obszarem wielkich wpływów. Bogactwo kraju oraz jego stabilizacja były uwarunkowane roztropnym działaniem króla, który potrafił wykorzystać możliwości płynące dla jego kraju z ekspansji. W XVI w. bardzo ważny element władzy zapewniała wiara. Katolicyzm szerzył się na coraz to dalsze zakątki świata, a główny cel, który stawiali przed sobą władcy wszystkich ziem to chrystianizacja narodów o innej wierze. Państwa walczyły w imię Boga i wierzyły, że jest to odpowiednie działanie. Hiszpanie z uwagi na swój duży wkład w poszerzanie wiary zyskali miano Monarchii Katolickiej. W monografiach możemy nawet spotkać odniesienie do tej sytuacji w postaci określenia: „Bóg jest Hiszpanem”. Poszerzanie swojego terytorium i silna pozycja na arenie międzynarodowej oraz w strukturze wiary katolickiej pozwoliła Hiszpanii na wzniesienie się na pozycję hegemonu. Dzięki temu państwo to nie odczuwało zagrożenia ze strony obcych państw.

Główne osiągnięcia Hiszpanii w XVI w. pozwalające na zbudowanie stabilnej pozycji na arenie międzynarodowej to: 1) rozważna dyplomacja kraju, zapoczątkowana przez Ferdynanda Katolickiego; 2) utrzymywanie stabilizacji w Europie; 3) rozrost terytorialny; 4) posiadanie licznych kolonii; 5) rozwój ekonomiczny i technologiczny finansowany z bogactw zdobytych podczas podbojów; 6) silna pozycja w strukturze wiary katolickiej.

Opisana sytuacja pokazuje, jak ważny w budowaniu pozycji państwa na arenie międzynarodowej jest mądry i roztropny władca. To jego działania w głównej mierze są wyznacznikiem potęgi państwa i narodu. Dzięki odpowiednim działaniom powiększa swoje terytoria i asymiluje podbite tereny. Potrafi wykorzystać szanse kolonii, z których czerpie zyski, dzięki którym może rozbudować swoje państwo pod względem ekonomicznym. Naród jest zadowolony z panowania władcy i staje wiernie przy każdej jego decyzji. Nie budują się wewnętrzne rozłamy, które są głównym powodem upadków państw. Rozwój ekonomiczny pozwala na odpowiednie inwestycje w technologię i armię. Dzięki temu państwo staje na silnej pozycji

międzynarodowej, a inne kraje w obawie przed jego siłą i atakiem, starają się o jak najdogodniejsze sojusze, przez co silny władca, w tym przypadku Hiszpania, ma wgląd w sytuację wewnętrzną innych państw. To, jakie działania podejmują inni władcy jest zależne od zgody hegemonu. Hiszpania niewątpliwie spełniała te wszystkie elementy w okresie początku XVI w.

2.5. Francja jako hegemon nowożytności (1659-1714)

Za czasów panowania Ludwika XIV zasady podane powyżej były ściśle przestrzegane i to właśnie w latach 1643-1715 nastąpiło umocnienie pozycji Francji na arenie międzynarodowej. Odnosząc się do zasady pierwszej, już w 1661 r. zaprowadził w kraju rządy osobiste. Dzięki temu działaniu mógł obserwować sytuację zagranicznej wymiany handlowej i eliminować ewentualne niedociągnięcia i błędy. Stosując się do zasady drugiej, władca zlecił swojemu ministrowi obmyślenie programu reform, który zapewniłby wzrostowy bilans ekonomiczny. Potęga Francji musiała opierać się w wymiarze gospodarczym na korzystnej wymianie handlowej. Efektem działań ministra i władcy było powstanie systemu gospodarczego zwanego kolbertyzmem³. Skupiał się na ścisłym nadzorze władcy nad gospodarką w myśl zasady drugiej. Było to możliwe poprzez uporządkowanie stanu finansów i zorganizowanie zhierarchizowanej maszyny biurokratycznej kontrolującej obszar królestwa i jego zamorskich ziem.

Kolejnym kierunkiem polityki gospodarczej Francji było wspieranie przemysłu, w myśl zasady trzeciej gospodarki światowej. Bardzo ważna była ochrona zwłaszcza tych manufaktur, które produkowały luksusowe towary takie jak szkło, koronki czy aksamit. Dało to możliwość powiększenia wymiany handlowej z innymi państwami z uwagi na fakt, że produkty luksusowe były towarem niszowym w tamtym okresie. Roztropny władca francuski zdawał sobie sprawę, że o sile ówczesnych państw w dużej mierze świadczy rozwój ekonomiczny, z uwagi na to ogromną wartość miał dla niego rozwój handlu. Ekspansja kolonialna umożliwiła Ludwikowi XIV rozwój swojego państwa. Ten aspekt również mieścił się w zasadach polityki gospodarczej świata. Dzięki posiadanym koloniom mógł handlować nie tylko kruszcami czy surowcami spożywczymi, ale również niewolnikami, co w ówczesnych czasach miało ogromne znaczenie w wzbogacaniu

³ Nazwa wywodzi się od imienia twórcy, francuskiego ministra Jean-Baptiste Colbert.

państwa. Tania siła robocza stawała się coraz to bardziej niezbędna w krajach europejskich [Forycki 2012, 52].

Francja w latach 1659-1714 zbudowała silną pozycję na arenie międzynarodowej poprzez liczne osiągnięcia, m.in: 1) podpisanie pokoju westfalskiego po wojnie trzydziestoletniej, który ustabilizował pozycję Francji na świecie; 2) powiększenie terytorium; 3) rozwój ekonomiczny i technologiczny; 4) wprowadzenie reform gospodarczych; 5) rozwój przemysłu i handlu; 6) sojusze zagraniczne uzyskane dzięki rozsądnej polityce handlowej.

Posiadanie przez Francję wszystkich elementów polityki gospodarki światowej, pozwoliło na zbudowanie silnej pozycji tego państwa na arenie międzynarodowej. Bardzo ważna stała się polityka poszerzania swojego terytorium o kolonie, dzięki którym zwiększała się nie tylko liczba mieszkańców państwa, ale również ich bogactwo. Różnorodność surowcowa pozwalała na rozwój ekonomiczny i technologiczny kraju. Według wyznaczników polityki hegemonistycznej to właśnie rozwój ekonomiczny i technologiczny ma ogromne znaczenie w budowaniu siły i potęgi państwa, które chce posiadać władzę nad innymi państwami. Stateczna pozycja na arenie międzynarodowej pozwala na odpowiednie zarządzanie własnymi siłami i środkami państwa, tak aby wpływać na decyzje sąsiednich państw z uwzględnieniem korzyści płynących dla hegemonu.

2.6. Hegemonia Wielkiej Brytanii (1815-1914)

Wielka Brytania posiadała silną pozycję na arenie międzynarodowej nie tylko w latach 1815-1914, jednak jej hegemonia najbardziej uwidacznia się właśnie w tym okresie. Złote stulecie Wielkiej Brytanii rozpoczęło się po zmaganiach z napoleońską Francją, a zakończyło w momencie wybuchu Wielkiej Wojny. Długi okres pokoju wewnątrz państwa pozwolił na rozwój gospodarki poprzez przekształcenie jej w nowocześniejszą. Najbardziej dynamiczną i ustabilizowaną część całego imperium stanowiły Anglia, Irlandia, Szkocja i Walia. Dodatkowym atutem tego państwa stało się posiadanie licznych kolonii, z których czerpali zyski. Wysoki rozwój ekonomiczny kraju pozwolił Wielkiej Brytanii na ustabilizowanie swojej pozycji tak, aby stać się światowym graczem. Państwo to stało się dostarczycielem rozwiązań technologicznych, głównym partnerem handlowym, największym

przewoźnikiem, kredytobiorcą oraz ubezpieczycielem świata. Rozwój ten pozwolił na nacechowanie gospodarki brytyjskiej globalnością. Handel i wymiany zagraniczne w okresie XIX w. stały się jednym z kluczowych elementów silnych państw. Rządzący, który posiadał odpowiednio wysokie zaplecze ekonomiczne kraju, mógł pozwolić sobie na działania finansowe, w których wspomagał inne państwa, oczywiście z korzyścią płynącą dla niego. W ten sposób tworzył uzależnienie od siebie innych państw. Gospodarka światowa przed XIX w. skupiała się głównie na rolnictwie. Wielka Brytania zmniejszyła znaczenie tej gałęzi gospodarki na rzecz przemysłu. Unowocześnienie rolnictwa pozwoliło na szybsze zbiory, a w związku z tym spełnienie zapotrzebowania na żywość. Coraz większe znaczenie przemysłu oraz transportu w gospodarce Wielkiej Brytanii zainicjowało brytyjską rewolucję przemysłową [Szklarzewski 2020, 292-95]. Rozwój gospodarczy i uprzemysłowienie rolnictwa miały ogromny wpływ na produkcję i możliwość eksportu swoich produktów do innych krajów. O sile państwa w XIX w. stanowił handel zagraniczny i budujące się dzięki temu sojusze i wpływy. Wysoki rozwój ekonomiczny zapewnił Wielkiej Brytanii pozycję hegemonu. W okresie, gdy hegemonia brytyjska była najbardziej widoczna poprzez niedorównany rozrost handlu i gospodarki, miała stabilniejszą sytuację zagraniczną. Konflikty nie docierały do silnego państwa. Mocarstwo dominujące sprawia, iż stabilizuje się system międzynarodowy i im wyższa dominacja jednego państwa, tym spokojniejsza jest sytuacja na arenie międzynarodowej [Krupa 2018, 240-46; Szklarzewski 2020, 292-95]. Elementy hegemonistyczne takie, jak rozległe ziemie oraz rozwój ekonomiczny i technologiczny pozwoliły Wielkiej Brytanii na trwanie w stanie hegemoni światowej przez okres niemal 100 lat.

Do największych osiągnięć Wielkiej Brytanii w latach 1815-1914, które pozwoliły na uzyskanie pozycji hegemonu można zaliczyć: 1) pokonanie wojsk napoleońskich; 2) rozwój technologiczny i unowocześnienie gospodarki; 3) rewolucja przemysłowa; 4) posiadanie licznych kolonii; 5) rozrost terytorialny do obszaru około 36 mln km²; 6) rozwój handlu i przewozu towarów; 7) reformy systemu finansowego i podatkowego; 8) wkład w politykę ekonomiczną świata poprzez ubezpieczenia i udzielanie kredytów innym państwom; 9) posiadanie statusu pierwszej potęgi morskiej.

Podsumowanie

Hegemonia narodziła się wraz z powstaniem cywilizacji. Już w starożytności odnotowujemy odniesienia do tego zjawiska. Tak długo, jak istnieją państwa, obywatele i społeczeństwa, tak długo mamy do czynienia z chęcią władzy absolutnej i wpływów na całym świecie. Wraz z biegiem czasu i zmieniającym się światem sposoby osiągnięcia głównych elementów hegemoni ulegają modernizacji, jednakże główne są ponadczasowe i niezmiennie. Ważne elementy, które musi spełnić państwo starające się o pozycję hegemonu, to stały rozwój ekonomiczny, militarny i technologiczny wraz z odpowiednio rozległymi terenami wliczającymi w ten aspekt sojusze oraz odpowiednią osobą sprawującą władzę. Cechy te są ponadczasowe i tylko w połączeniu dają długotrwałą stabilizację państwa na arenie międzynarodowej. Analiza przykładów w okresie od starożytności do I wojny światowej zobrazowała, jak ważne jest zachowanie wszystkich elementów, aby posiadać silną pozycję państwa. Czerpanie wiedzy z doświadczeń poprzednich hegemonów daje możliwość wykluczenia błędów, które doprowadzają do osłabienia pozycji kraju. Sprawowanie władzy nad całym światem wymaga od hegemonu nieustannej roztropności i czujności na występujące sytuacje kryzysowe wewnątrz, jak i za granicami państwa. Wskazane w artykule zależności mogą pomóc w analizie obecnej sytuacji międzynarodowej. Poczawszy od wniosku na temat postępowania obecnego hegemonu i ewentualnego przewidywania jego potencjału hegemonicznego poprzez odnalezienie pretendenta do roli hegemonu zwracając uwagę na państwa świata i ich rozwój w określonych obszarach, a zakończywszy na ogólnej analizie każdego państwa pod względem siły i predyspozycji do posiadania wysokiej pozycji wśród graczy świata.

PIŚMIENNICTWO

- Brodka, Dariusz. 2006. „Upadek Cesarstwa Rzymskiego w historiografii wieków IV-VI (zarys problemu).” *Przegląd historyczny* 97, nr 2:129-44.
- Dunaj, Bogusław. 2021. *Słownik języka polskiego*. Konin: Wydawnictwo Langenscheidt Polska.
- Forycki, Maciej. 2012. „Między merkantylizmem a liberalizmem ekonomicznym. Wokół przemian gospodarczo-społecznych w XVIII stuleciu.” W *„Powtórka przed...”. VI Spotkania z historią dla uczniów szkół ponadgimnazjalnych 18-19*

- września oraz 20-21 września, red. Józef Dobosz, i Danuta Konieczka-Śliwińska, 49-58. Poznań: Instytut Historii UAM.
- Jacynowska, Maria. 1986. *Historia Starożytnego Rzymu*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Krupa, Marcin. 2018. „Pozycja gospodarcza Wielkiej Brytanii a statystyka dynamiki wojen 1816-1913.” *Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego* 12, nr 1:237-47.
- Kubiaczyk, Filip. 2010. *Między wojną a dyplomacją. Ferdynand Katolicki i polityka Hiszpanii w latach 1492-1516*. Kraków: Universitas.
- Kulesza, Ryszard. 2003. *Starożytna Sparta*. T. 12. Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk.
- Machiavelli, Niccolò. 2010. *Księżę*. Tłum. Zdzisław Płoski. Warszawa: Helion S.A.
- Serwański, Maciej, i Zygmunt Boras. 1978. *Historia powszechna XVI wieku. Teksty źródłowe*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Szklarzewski, Norbert. 2020. „Recenzja książki Krzysztofa Marchlewicza, U szczytu potęgi. Wielka Brytania w latach 1815-1914, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2019.” *Studia Podlaskie* 28:292-95.
- Wallerstein, Immanuel. 2007. *Analiza systemów-światów. Wprowadzenie*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.